
Prikazi i recenzije

Tatjana JOVOVIĆ

Filološki fakultet Univerziteta Crne Gore

Ono što nismo znali o avangardi

(Kornelija Ičin, *Avangardna eksplozija*. Sankt-Peterburg: Evropski univerzitet, 2016, str. 383)*

Više je precizno nego pretenciozno ako se ustvrdi da je Kornelija Ičin, redovna profesorica Filološkog fakulteta u Beogradu, jedno od najeminentnijih imena globalne slavističke akademske zajednice. Znanstvenica ogromne energije i entuzijazma, neumorna u istraživanju, otkrivanju i reinterpretiranju skrivenih i zagonetnih rusističkih tema, Ičin je autorica šest monografija o ruskoj književnosti i preko sto studija i članaka, a priredila je više od dvadeset izdanja i pet rukopisa. Isto tako, produktivna je i u sferi književnog prevođenja, u nacionalnim i međunarodnim projektima, i uopće u svim aktivnostima koje se tiču rusistike i njezine popularizacije. Ičin je bila pozvana predavačica na dvadesetak sveučilišta, uključujući parišku Sorbonu, rimsku Sapiencu, kao i sveučilišta u Padovi, Münchenu, Gentu, Clermont-Ferrandu, Zagrebu, Sankt-Peterburgu, Moskvi, Kyotu, Kobeu, Tokiju... Jezik brojki uvjerljivo implicira na izvanrednu znanstvenu vitalnost Kornelije Ičin: ona je *spiritus movens* mnogih slavističkih događanja, lucidna organizatorica i domaćica, hiperaktivna sudionica konferencija i debata, urednica časopisa *Zbornik Matice srpske za slavistiku*, članica nekoliko redakcija međunarodnih časopisa. Cijelim bićem posvećena znanosti, na način i u intenzitetu koji u suvremenom svijetu nisu česti, Ičin ne samo da s dozom asketizma služi svom pozivu, nego ga istinski živi i vjeruje u njega.

Iz fuzije nesvakidašnje erudicije i profinjene znanstvene intuicije nastala je i knjiga *Avangardna eksplozija*, u kojoj su predstavljena 22 članka o ruskoj avangardi. Izdavač je Europski univerzitet u Sankt-Peterburgu, koji je osnovan 1994. uz podršku prvog post-sovjetskog gradonačelnika toga grada, Anatolija Sobčaka. Dizajn knjige ne zaostaje za duhom naslova, što ne čudi, imajući u vidu da je Ičin vrlo zainteresirana za likovne umjetnosti i da sve njezine knjige imaju prepoznatljiv i promišljen vizualni pečat. Interdisci-

plinarni interesi autorice i ljubav prema svim umjetnostima i sferama kulture uočljivi su već u naslovima odjeljaka i radova. Knjiga ima tri cjeline koje prate vektore ključnih problema: *Filozofija – poezija*, *Poezija – slikarstvo* i *Slikarstvo – filozofija*. Očigledno je da je točka presjeka znanstvenih istraživanja u domeni suštinskih i vječnih pitanja, onih koje najprije postavlja zreli um i na koje ne nalazi konačne odgovore. Reklo bi se da je filozofija ipak prva ljubav Kornelije Ičin, dok su književnost i druge umjetnosti tu kao sredstva pomoću kojih je moguće provjeriti filozofske postavke. Ustvari, kod nje su mišljenje i pjevanje toliko isprepleteni, da je teško pronaći gdje je početak a gdje kraj. Svi članci, osim članka *Ruski trag u jugoslovenskom časopisu "Zenit" (1921–1926)*, prethodno su objavljeni u zbornicima radova s različitih nacionalnih konferencija, ili u časopisima (*Russian Literature*, *Новое русское обозрение...*).

Svoje iskustvo s avangardom, ali i avangardni duh, autorica je pokazala u originalnom uvodu-predgovoru, gdje inventivno i nadahnuto barata avangardnim poetikama, dajući kratke eksperimentalne bilješke o svojim tekstovima. Naziv predgovora nekonvencionalan je i atraktivan, jer je upotrijebljen skraćeni oblik riječi *predgovor – Pred* (na ruskom *Вступ*, umjesto *Вступление*). Vlastito poimanje avangardnih principa Ičin daje u 22 točke, slijedeći ukupni broj članaka, ali ne i njihov linearni kronološki redoslijed. Samo se kod prvog principa poklapaju linearni i logički slijed, a posljednji princip obilježen je rednim brojem 5, jer predstavlja esenciju pete studije u knjizi. Kao što kaže u 3. točki (koja dolazi odmah poslije točke 1):

Vrijeme je da se razmisli o kaosu i nerealnosti postojećih logičkih zakona! Linearno mišljenje, jezična logika i historija su prošlost! Njihovo mjesto zauzeli su nelinearni procesi u organizaciji svijeta i umjetnosti: istovremeno je moguće biti i promatrač i sudionik, otkriti i smisao i besmislicu.

Prvi vektor, *Filozofija – poezija*, prati poetsku obradu filozofskih ideja, pretežno kod oberiuta A. Vedenskog i D. Harmsa. Futuristički uljez u ovoj gru-

* Knjiga je objavljena na ruskom jeziku i njezin naziv u originalu glasi *Авангардный взрыв*.

pi, ali samo djelomično uljez, jest Velimir Hlebnjikov, koji je, opet, oberiutski brat u apсурdu. U članku *Utopija Velimira Hlebnjikova i zamisao "idealne države" kod Platona* Ičin analizira refleksje Platonovih ideja u stvaralaštvu zaumnog pjesnika. Platonovoj utopiji "države prostora" Hlebnjikov suprotstavlja "državu vremena". Ičin minuciozno i iscrpno uspoređuje ideje filozofa koje počivaju na principima razboritosti i koristi i ideje pjesnika, koji je od pokušaja stvaranja *zvjezdanog jezika* došao do svjetlosti zaumnog jezika, mjesta u kojima Hlebnjikov očigledno slijedi Platona kao učitelja, ali često polemizira s njim ili mu se direktno suprotstavlja. Očigledno je da autoricu veoma intrigira koje je mišljenje ekskluzivnije: filozofsko ili poetsko, kao i Hlebnjikovljevo radikalno razilaženje s Platonovim stavovima o poeziji i pjesnicima. Prema Platonu, poeziji nije mjesto u državi, jer svojim mimetičkim načelom doprinosi kvarenju morala, a pjesnici stvaraju *privide* umjesto *istinskog života*. Iz tih razloga nikako ne smije biti dozvoljena i nije joj mjesto u državi. Za razliku od Platona, koji je u računanju i brojevima vidio samo sredstva za određivanje *mjere*, Hlebnjikov je doveo u neposrednu vezu s filozofijom vremena i našao u njima proročku suštinu. Ičin na kraju konstatira da se Hlebnjikovljeva prednost u odnosu na Platona ogleda u činjenici da je bio i filozof i pjesnik, pa je iz te dvojne pozicije želio opovrgnuti Platonove stavove i dokazati da poetski um i talent mogu izvesti važne matematičke operacije, odnosno da je poetsko mišljenje iznad racionalnog.

U prvom od dva rada posvećena Aleksandru Vvedenskom, Ičin se bavi temom *Erosa bez krila*. Kao uvertiru daje iscrpnu restrospekciju ruske misli o pitanjima spola i puti početkom XX. vijeka, počevši od polemike Z. Hipijusa sa stavovima iz knjige O. Weiningera *Spol i karakter*, preko androgino ideala, utjelovljenog u idejama ruskih filozofa i pisaca, V. Solovjova, Mereškovskog, Rozanova, Florenskog, Berdjajeva... S dolaskom sovjetske vlasti počinje propaganda pune seksualne slobode, prema mjeri novoga slobodnog čovjeka, a ove ideje najglasnije je izrazila A. Kollontaj, autorica knjiga *Novi moral radničke klase* (1919) i *Obitelj i komunistička država* (1920). Ičin pomno prati etape koje su prethodile putu ka spolnoj anarhiji i ljubavi-prijateljstvu, koje Kollontaj zagovara u svom članku *Put za krilatog Erosa*. Tridesetih godina se bilježi povratak malograđanske erotike, čija su osnova obitelj i rađanje djece. Ičin dalje navodi da Vvedenski stvara *Kuprijanova i Natašu* kao reakciju na prethodne polemike. Konstataciji M. Mejlacha da je u djelu dominantna antierotska tema ona suprotstavlja svoje mišljenje da se zapravo radi o autoerotskoj temi, koju potom osvjetljava iz raznih uglova, između ostalog i iz antropozmičkog, psihološkog, biološkog, arhetipskog, što je navodi na zaključak da *Kuprijanov i Nataša* zapravo predstavljaju filozofsko-poetski opis puta k androginoj punoći.

U radu *Logički hibrid kod Aleksandra Vvedenskog*, Ičin razmatra oberiutsko zanimanje za hibridne

znanosti i kombinacije proturječnih misli kod naslovnog pjesnika. Stihovi Vvedenskog svjedoče da je on, vjerojatno, naslućivao relativnost stvari i znao da Aristotelova logika nije jedini način da se razumije svijet, već i da besmislica, alogizam i apsurd također vode do saznanja. U sličnom ključu interesa za procese mišljenja napisan je i *Logičko-filozofski traktat po Danillu Harmsu*, u kojemu autorica primarno traži refleksje Wittgensteinove filozofije. Prvi odjeljak knjige završava člankom *Molitva – posljednji čin junaka u djelu Danilla Harmsa*. Podsjećajući na tegobne i surove životne realije Harmsa, koje kulminiraju hapšenjima 1931. i 1941. godine, Ičin zaključuje da se pjesnikova psiha veoma promijenila i da njegovo pisanje počinje sve više nagnjati k ispovijesti, a njegov posljednji izlaz je obraćanje jedinom sugovorniku – Bogu, pa je stoga moguće pratiti *božansku temu* u posljednjem periodu njegova stvaralaštva, koji je bio pod utjecajem apsurdnih situacija sovjetske zbilje. Ičin smatra da je upravo smrt Harmsa i Vvedenskog, a ne Majakovskog označila kraj takozvane ruske avangarde.

Vektor *Poezija – slikarstvo* počinje interpretacijom sižea *Finske*, najpoznatije pjesme Jelene Guro, s akcentom na istraživanju zaumnog sloja, ali i na finoj leksičkoj analizi stihova, sve do razotkrivanja onomatopejsko-semantičkih veza s finskim jezikom i transformacijom sižea i forme balade, zahvaljujući uvođenju elemenata uspavanke i tužbalice. Sljedeći tekst ponire u kontekst i strukturu motiva vergla kod Guro, dovodeći ga u tijesnu vezu s temom gradske kulture, koja je, da se primijetiti, jedan od dominantnih interesa Ičin. Uz sažetu i jasnu evokaciju historije narodnog kazališta i vašaarske atmosfere lutkarskog kazališta, fokus se prebacuje na umjetnički kroki putujućeg verglaša i mehaničku prirodu vergla koja se ruga organskom načelu, kao ishodištu života. Motiv vergla u cijeloj poeziji Guro obojen je izrazito negativnim tonovima.

Kornelija Ičin vješto se kreće neistraženim putevima teksta, izbjegavajući opća mjesta i smjelo otvarajući probleme koji su u dosadašnjoj znanosti ostali neopaženi. Iako se to može nazvati znanstvenim avanturizmom, ona se vješto nosi s rizikom tamnih mjesta i, zahvaljujući prisnom odnosu s tekstem i kontekstom, dešifrira i svladava i najnepristupačnije tekstove i skrivene intertekstualne veze. Iako se pojam teksture najviše veže za likovne umjetnosti, Ičin zna lački vodi kroz radove Vladimira Markova, pokazujući da se taj pojam može primijeniti na sve umjetnosti i raslojava teksturu riječi kod Kručoniha, uvodeći pojam poetske buke i materijalne razine stiha, sastavljene od slova i zvuka. U svojoj zaumnoj pjesničkoj igri, Kručonih koketira s tiskarskim sredstvima, isprobavajući razne stilove slova i njihove vizualne refleksje. U sljedećem radu preispituju se sinergijski odnosi dviju alfi: Kručoniha, alfe zaumnog u poeziji, i Maljeviča, alfe zaumnog u slikarstvu. Težnjom ka nuli, umjetnici zapravo teže Apsolutu. Maljevič uzbur-

kava sferu duhovnog oslobađajući slikarstvo predmetnog svijeta, dok Kručonih zaumnim jezikom pokušava nadići ograničenja riječi smislom.

Autorica *Avangardne eksplozije* podsjeća na nepravедno zaboravljenog pjesnika srebrnog vijeka, Tihona Čurilina, čija je zagonetna biografija u dosadašnjim istraživanjima bila glavni predmet interesa. Natalija Gončarova je bila ne samo osobna fascinacija Čurilina, već i ilustratorica njegove zbirke stihova *Proljeće poslije smrti*, u kojima je primijenila principe Larionovljeva lučizma. Cvetajeva je svojim profinjnim umjetničkim sluhom, za razliku od većine suvremenika, primijetila izuzetnu vrijednost ovih ilustracija u svom znamenitom eseju o Gončarovoju. Osvjetljavajući zaboravljenu uspomenu na Čurilina, Ičin uočava da su N. Gumiljov, M. Gasparov i M. Jovanović prvi primijetili intertekstualne veze Čurilina i Andreja Belog, a zatim produbljuje započetu temu, osluškajući i dijalog Čurilina i Edgara Allana Poea.

Na stvaralački presjek Cvetajeva i Gončarove Ičin je obratila pažnju u kontekstu odnosa Gončarove i Čurilina, a u dvanaestom tekstu u knjizi vraća se započetoj temi i temeljno istražuje poetsko-slikarski presjek ovih dviju amazonki ruskoga srebrnog vijeka i ruske avangarde, kako ih sama naziva, u kontekstu veze s Puškinovim stvaralaštvom. Kubističko-konstruktivističke ilustracije Aleksandre Ekster i futuristička poezija Aksjonova osnova su za istraživanje njihovih biografsko-umjetničkih veza i odnosa prema urbanističkom pejzažu, viđenog kroz prizmu zbornika *Nadute osnove*. Fenomenom grada i njegovom dinamikom i psihologijom Ičin se bavi i u analizi opusa Olge Rozanove. Vitezovi ruske emigrantske avangarde, Ilja Zdanjevič i Boris Poplavski, značajni su za rusku povijest kulture i zbog svoje intenzivne i kompleksne komunikacije. Ičin se posebno osvrće na dvadesete godine prošlog stoljeća, u kojima je Iljazdan imao ulogu ne samo učitelja Poplavskog, već i njegovog jedinog sugovornika i adresata njegovih pisama i stihova.

Autorica *Avangardne eksplozije* temeljito i značajki pristupa i filmskoj tematici, duboko proničući u osebnosti montaže Dzige Vertova i njegove poetike koja počiva na fiksaciji dokumenta socijalističkog procesa, na važnosti fakta u filmskoj umjetnosti i *kommunističkom dešifriranju svijeta*, a u epohi zvučnog filma, Vertovljeva glavni zadatak vidi u čuvanju dokumentarnog načela ne samo u slici, nego i u tonu (posebice u *Simfoniji Donbasa*). Posljednja studija u drugom odjeljku posvećena je praćenju ruskog traga u jugoslavenskom časopisu *Zenit* (1921–1926), koji je izlazio u Zagrebu i Beogradu te je igrao važnu ulogu u europskim avangardnim pokretima tog doba. Posebno mjesto u *Zenitu* imali su ruski avangardni umjetnici, poput Kandinskog, Tatlina, El Lissitskog...

Treći dio knjige sadrži tekstove koji su na liniji vektora *Slikarstvo – filozofija*, a prvi tekst pod naslovom *Izvori ruske avangarde: Afrika* uočava način inkorporiranja, distribucije i recepcije egzotičnih tema i motiva na rusko tlo. Vodeća uloga u tom procesu pripala je Nikolaju Gumiljovu, čiju je opsesiju Afrikom možda najbolje dočarala N. Gončarova, naslikavši ga kako jaše žirafu. Kada je ova tema u pitanju, kompetenciju Ičin potvrđuje njezina knjiga *Ciklus "Plava zvezda" Nikolaja Gumiljova*, objavljena u Beogradu 1997. Ona smatra da su razmišljanja Vladimira Markova o principu slučajnosti, slobodnoj umjetnosti, teksturi, umjetnosti Afrike i Uskršnjih otoka predodredila razvoj ruske avangardne umjetnosti početka XX. st. i omogućila ruskim umjetnicima da upoznaju neke nove principe ljepote. Oslonivši se na egzotične estetike, ruski umjetnici stvorili su novi slikarski pravac – ruski neoprimitivizam.

Dosljedna u zanimanju za umjetnike koji su ostali gotovo nepoznati na južnoslavenskom prostoru, Ičin piše i o Vasiliju Čekrginu, koji je kao svjedok krvavih događanja Prvoga svjetskog rata i građanskog rata u Rusiji došao do spoznaje da je život najviša vrijednost, veća i od umjetnosti. Freske i ikone glavni su pokretači Čekrginove misli koji ga vode ka futurističkim i kozmičkim koncepcijama. Refleks kozmičkog učenja Fjodorova, koje je dodiruto u ovom radu, autorica intenzivno razrađuje u studiji koja se temelji na opusu Pavla Filonova. Slijedeći Fjodorova, Filonov kao protutežu gradu ističe seoski život i filozofiju sela, koji nisu odvojeni od jedinstvene životne cjeline. Umjetnik nastoji savladati prazninu platna, produhoviti ga i oživjeti, transformirati materijal u čistu energiju.

Fascinatno poznavanje slikarstva i kulture Ičin demonstrira u radu koji se bavi izvorima božanskog u umjetnosti Marca Chagalla. Njegovo nadahnuće, iz kojega su nastale čudesne lebdeće figure, dobrim dijelom dolazi iz hebrejske kulture, folkloru i hasidizma, Tore i kabale. Esenciju Chagallovog nadrealističkog eksperimenta autorica sjajno formulira u Uvodu kao *naklonost Boga čovjeku*. Poslije ovog živopisnog figurativnog slikarstva, knjigu zatvara još jedna studija o Maljeviču, u kojoj se sve linije opet susreću u oblasti filozofije te čista misao odnosi prevagu nad bojom i zvukom. Nije slučajno Ičin izabrala ovu studiju za kraj. Bespredmetno slikarstvo Maljeviča, suprematizam kao izlaz u Absolut izvan vremena i prostora – možda su upravo jednostavne geometrijske forme sa zagonetnom igrom crnog i bijelog, najbliža točka do koje se umjetnik mogao približiti Bogu.

Dvadeset dva teksta Kornelije Ičin o ruskoj avangardi vjerojatno su najbliža točka do koje znanstvenik može prići tumačenju umjetnosti. Onaj nepristupačni dio treba i ostati takav, jer bi umjetnost bez tajne izgubila svoju karizmatičnu prirodu.